

Lucja Kabzińska, Krzysztof Kabziński

Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii

TWP w Olsztynie

Czasopiśmiennictwo pedagogiczne okresu II Rzeczypospolitej jako źródło refleksji teoretycznej w zakresie dydaktyki

Czasopisma pedagogiczne, jako wydawnictwa periodyczne poświęcone problematyce kształcenia i wychowania, odgrywały ważną rolę w rozwoju nauk pedagogicznych i w upowszechnianiu kultury pedagogicznej nauczycieli, rodziców i innych osób, które interesowały zagadnienia edukacyjne. J. Jarowiecki, podkreślając wagę pism pedagogicznych uważa, iż:

Czasopismo pedagogiczne jest wydawnictwem periodycznym o ograniczonej częściowo aktualności i uniwersalności, poświęcone w całości problematyce oświaty i wychowania, spełniające ważną rolę w rozwijaniu nauk pedagogicznych i dydaktyk szczegółowych oraz w upowszechnianiu kultury pedagogicznej, o dokonujących się postępach w zakresie teorii, jak i praktyki pedagogicznej¹.

W okresie międzywojennym znaczenie czasopiśmiennictwa pedagogicznego doceniano szczególnie, co wyrażało się istnieniem kilkuset tytułów (o bardzo różnej długości trwania czy też regularności wychodzenia), wydawanych z jednej strony np. przez liczne organizacje czy stowarzyszenia nauczycielskie, z drugiej zaś przez władzę państwową (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego).

Do powstania i utrzymywania się dużej liczby czasopism pedagogicznych okresu międzywojennego przyczyniły się przede wszystkim względy społeczne, a w szczególności konkretne potrzeby oświatowe, które liczne organizacje i stowarzyszenia nauczycielskie o zróżnicowanym programie ideologicznym traktowały jako platformę intensywnego wpływu samokształceniowego na nauczycielstwo polskie. Cechą istotną dla funkcjonowania i rozwoju czasopiśmiennictwa pedagogicznego omawianego okresu była jego silna więź z naukowym zapleczem pedagogicznym. Wyrażało się to bliską i częstą współpracą

¹ J. Jarowiecki, *Czasopisma pedagogiczne w Polsce*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 79.

z ówczesnymi autorytetami w naukach pedagogicznych. Popularyzowano tą drogą najnowsze koncepcje teoretyczne z zakresu nauk pedagogicznych, w tym dydaktyki ogólnej. Do grona stałych współpracowników różnych czasopism pedagogicznych należeli tacy pedagodzy, jak K. Sośnicki, B. Nawroczyński, B. Suchodolski, Z. Mysłakowski, S. Hessen, Z. Kukulski, J. Mirski, H. Rowid, J. Joteyko i wielu innych.

W dwudziestoleciu międzywojennym na rozwój czasopiśmiennictwa pedagogicznego znaczący wpływ miały zrzeszenia i związki nauczycielskie oraz organizacje programowo związane z praktyką pedagogiczną i oświatową. Odzwierciedlały one zapotrzebowania czytelnicze środowiska oświatowego, pedagogicznego, nauczycielskiego, realizując jednocześnie różne zadania wynikające z profilu społeczno-ideowego organizacji. Na łamach czasopism pedagogicznych poruszano szeroko rozumiane zagadnienia oświatowe, ogólnopedagogiczne i dydaktyczno-metodyczne na różnym poziomie analiz i uogólnień. Prezentowano oraz interpretowano najnowszą wiedzę pedagogiczną, co miało istotne znaczenie nie tylko dla ówczesnej teorii, ale przede wszystkim dla praktyki pedagogicznej, a zwłaszcza dla nauczycieli, którzy tą drogą uzupełniali, rozszerzali swą wiedzę oraz podnosili kompetencje zawodowe.

Po roku 1918 nastąpił intensywny rozwój czasopism pedagogicznych w Polsce. Jak pisze J. Jarowiecki, już w roku 1921 wychodziło 47 tytułów czasopism, w roku 1930 zaś 116 tytułów, a w 1938 r. nawet 143 tytuły. Łącznie w dwudziestoleciu międzywojennym wydano ok. 410 tytułów czasopism pedagogicznych, z tym że większość z nich ukazywała się jednak nieregularnie, co mogło powodować mniejsze ich znaczenie dla rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej. Tylko 15 tytułów ukazywało się ciągle w latach 1918–1939, a ok. 60 istniało dłużej niż 10 lat².

Intensywną działalność wydawniczą w dwudziestoleciu międzywojennym rozwijał Związek Nauczycielstwa Polskiego, który publikował ok. 100 czasopism centralnych i lokalnych. Wśród czasopism ZNP można wyodrębnić trzy grupy periodyków. Przede wszystkim były to czasopisma ogólnopedagogiczne, adresowane do ogółu nauczycieli i pracowników oświatowych, takie jak np. „Głos Nauczycielski” (1917–1939), „Ruch Pedagogiczny” (1912–1939), „Wiedza i Życie” (1926–1932). Ukazywały się także czasopisma o specjalistycznym charakterze, nakierowane na doskonalenie zawodu pedagogicznego, adresowane do określonych grup odbiorców. Były to takie pisma, które dotyczyły zagadnień ustrojowych oraz warsztatowo-metodycznych, przy czym adresowane były do poszczególnych poziomów edukacyjnych. Zaliczyć do tej kategorii można np. „Polską Oświatę Pozaszkolną” (1924–1934), „Pracę w Klasach Łączonych” (1933–1937), „Gimnazjum” (1934–1937), „Pracę Szkolną” (1922–1939), „Szkoły Wyższe” (1935–1939). Trzecią grupę czasopism stanowiły periodyki

² Por. tamże, s. 81.

przedmiotowo-metodyczne, dające nauczycielom z jednej strony przegląd najnowszych tendencji w metodyce różnych przedmiotów, ale też z drugiej pełniące funkcję wyjaśniająco-instruującą i pomocniczą w doskonaleniu warsztatu metodycznego nauczycieli. Wśród nich były m. in. takie, jak „Muzyka w Szkole” (1929–1933), „Roboty Ręczne” (1927–1929), „Teatr w Szkole” (1934–1939), „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” (1933–1939).

Działalność wydawnicza była prowadzona w latach 1918–1939 również przez inne organizacje nauczycielskie – Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, które wydawało 20 czasopism, w tym m. in. „Przegląd Pedagogiczny” (1882–1939), „Muzeum” (1889–1939), „Kulturę i Wychowanie” (1933–1939), „Pedagogium” (1925–1932). Nie mniej aktywne edytorsko było Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, wydające 9 tytułów, wśród których do najbardziej znanych zaliczyć można „Szkolę” (1868–1939) i „Kwartalnik Pedagogiczny” (1929–1938). Działalnością edytorską w zakresie czasopiśmiennictwa zajmował się także Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskiego Szkół Średnich, który wydawał pismo „Nowe Tory” i kilka innych tytułów o mniejszym znaczeniu.

Wśród znaczących czasopism pedagogicznych należy wymienić również periodyki wydawane przez MWRiOP. Do najbardziej poczytnych i cenionych przez pedagogów należały takie tytuły, jak: „Bibliografia Pedagogiczna” (1921–1928), „Oświata i Wychowanie” (1929–1939) czy „Szkoła Powszechna” (1920–1928).

W klasyfikacji czasopism pedagogicznych uwzględniane są różne kryteria: częstotliwość wydawania, treść, adresat pisma, pełnione funkcje merytoryczno-społeczne, zasięg terytorialny, miejsce wydawania, wydawnictwo itp.³ Nie wnikając w szczegółowe rozważania na ten temat, należy podkreślić, iż czasopiśmiennictwo międzywojennego koncentrowało uwagę na wybranych problemach pedagogicznych, głównie z zakresu pedagogiki, teorii wychowania, dydaktyki, metodyki nauczania, jak również z zakresu nauk współpracujących z pedagogiką, takich jak psychologia, filozofia, socjologia i inne.

Upowszechniano tą drogą najnowsze zdobycze nauk pedagogicznych, ukazując istotne trendy, wyniki badań czy też doświadczeń zarówno w skali światowej, jak i z obszaru polskich osiągnięć. Czasopisma pedagogiczne, ze względu na swój zróżnicowany poziom naukowy, w większym lub mniejszym stopniu służyły rozwojowi nauk pedagogicznych, w tym dydaktyce ogólnej jako nauce.

Bogactwo gatunkowe i atrakcyjność formalna publikacji czasopiśmienniczych, w połączeniu z komunikatywnością językową, były ważnymi atutami tej twórczości, ułatwiającymi odbiór społeczny. Stanowią również świadectwo poziomu ówczesnej świadomości pedagogicznej.

³ Por. F. Filipowicz, *Pojęcie i klasyfikacja czasopism pedagogicznych*, [w:] *Czasopiśmiennictwo pedagogiczne w Polsce Ludowej*, red. F. Filipowicz, Warszawa 1981, s. 14–19.

Obok studiów i rozpraw naukowych oraz popularnonaukowych, w pismach pedagogicznych okresu Drugiej Rzeczypospolitej zamieszczano także recenzje omawiające piśmiennictwo naukowe (nowości wydawnicze z poszczególnych subdyscyplin pedagogicznych i nauk współpracujących z pedagogiką), przeglądy bibliograficzne, ułatwiające nauczycielom samokształcenie, informacje dotyczące oświatowej działalności pozaszkolnej, komentarze metodyczne poświęcone możliwościom wykorzystywania środków i pomocy dydaktycznych itp. Zamieszczano również artykuły polemiczne, dyskusyjne, tworząc tym samym platformę do dyskursu nad ważnymi i rzeczywistymi zagadnieniami oświatowymi i pedagogicznymi. Najbardziej istotne funkcje czasopism pedagogicznych wyrażały się przede wszystkim w upowszechnianiu i popularyzacji najlepszych doświadczeń dydaktyczno-wychowawczych wraz z ukazywaniem twórców szkół eksperymentalnych, a także koncepcji organizacyjnych i metodycznych „nowej szkoły”.

Należy przyjąć, że czasopisma pedagogiczne w okresie międzywojennym pełniły szereg ważnych funkcji przyczyniając się nie tylko do upowszechniania kultury pedagogicznej nauczycieli, ale również do rozwoju podstaw teoretycznych nauk pedagogicznych, w tym dydaktyki. Dobrze redagowane czasopismo pedagogiczne, według Cz. Kupisiewicza, powinno charakteryzować się

rzetelnością i szerokim zakresem udostępnianych czytelnikowi informacji, kształtować u niego motywy sprzyjające systematycznemu uczeniu się oraz wdrażać do posługiwania się racjonalnymi metodami zdobywania wiadomości i umiejętności⁴.

Biorąc pod uwagę główne, wybrane czasopisma pedagogiczne wychodzące w Polsce w latach 1918–1939, można przyjąć, iż pełniły one wielorakie funkcje. Przede wszystkim upowszechniały dorobek światowej i polskiej myśli pedagogicznej, co miało niezwykle ważne znaczenie, przybliżało bowiem polską pedagogikę do nurtów światowych. Drugą funkcją czasopiśmiennictwa pedagogicznego tego okresu było to, że udzielało ono niezbędnych informacji związanych z zagadnieniami oświatowymi, wychowawczymi i dydaktycznymi pracownikom systemu oświaty i wszystkim zainteresowanym. Artykuły publikowane w pismach pedagogicznych kształtowały także postawy nauczycieli w zakresie nowatorstwa dydaktycznego i metodycznego, wzbogacając warsztat pracy nauczycielstwa szkół różnego typu. Pośredniczyły też w przekazywaniu doświadczeń i nowoczesnych metod nauczania w kierunku praktyka szkolna – myśl pedagogiczna, informując o poziomie, zakresie czy wręcz możliwościach weryfikacji założeń teoretycznych w kontekście praktyki pedagogicznej. Pisma pedagogiczne tego okresu realizowały także pozytywne wzorce w zakresie tworzenia autorskich programów nauczania i wychowania oraz uczestniczyły we

⁴ Cz. Kupisiewicz, *Koncepcja funkcji i zadań czasopism pedagogicznych*, [w:] *Czasopiśmiennictwo pedagogiczne w Polsce Ludowej...*, s. 83.

wdrażaniu systemu diagnozowania osiągnięć szkolnych ucznia i jego oceniania. Z pewnością pozytywną rolę odgrywały także poprzez pełnienie funkcji doradczej w zakresie objaśniania sensu i celów wychowania i kształcenia młodzieży oraz kształtując pozytywne wzorce dotyczące realizacji procesu nauczania.

Niewątpliwie wspomniana szeroka działalność edytorska służyła podnoszeniu kompetencji nauczycielskich, a zwłaszcza wychowawczych, dydaktycznych oraz samokształceniowych. Można przyjąć, iż w dużym stopniu w okresie dwudziestolecia międzywojennego czasopisma pedagogiczne przyczyniły się do podniesienia poziomu wiedzy pedagogicznej, w tym dydaktycznej, i wyzwalały u nauczycieli i pedagogów wielki entuzjazm do pracy zawodowej.

Z punktu widzenia rozwoju dydaktyki jako nauki oraz kształtowania kompetencji dydaktyczno-metodycznych nauczycielstwa należy wskazać na takie obszary zagadnień poruszanych w czasopiśmiennictwie, jak:

- podstawy psychologiczne, filozoficzne i socjologiczne procesu nauczania – uczenia się, zaczerpnięte z różnych orientacji naukowych przełomu XIX i XX w.,
- problemy optymalizacji procesów dydaktycznych, a w szczególności nowoczesne metody, techniki i środki dydaktyczne, zwłaszcza w kontekście doświadczeń nauczycieli pracujących w różnych typach szkół,
- sposoby oceniania ucznia i diagnozowania jego osiągnięć szkolnych, także istotny wówczas problem drugoroczności,
- problemy pedeutologiczne, obejmujące rozważania dotyczące osobowości nauczyciela, jego kształcenia i samokształcenia oraz literaturę pedagogiczną, nowości wydawnicze ważne w samokształceniu pedagogów, nauczycieli,
- wybrane zagadnienia dotyczące programów nauczania, planów pracy dydaktyczno-wychowawczej,
- podręczniki szkolne i ich rola w kształceniu.

Zawartość treściowa czasopism pedagogicznych z lat 1918–1939 wzbogaca naszą wiedzę o epoce, pozwala na prześledzenie wysiłków pedagogów teoretyków i nauczycieli praktyków, zmierzających do nadania polskiej edukacji nowoczesnego charakteru. Czasopisma pedagogiczne tego okresu podejmowały wysiłki w zakresie ułatwienia percepcji aktualnej wiedzy pedagogiczno-dydaktycznej. Dokonywano tego prezentując publikacje *stricto* naukowe, będące niejednokrotnie pierwszym tekstem drukowanym, udostępnionym szerszemu czytelnikowi (później zazwyczaj ukazywały się teksty w wersji rozszerzonej jako druki samoistne). Oczywiście artykuły te niekoniecznie musiały być merytorycznie akceptowane przez wszystkich pedagogów, jednak znajdowały wielu czytelników. Aby ułatwić odbiór bardziej złożonych koncepcji czy też ich założeń teoretycznych, publikowano streszczenia lub też dokonywano przekładów fragmentów dzieł autorów zagranicznych (recepca dorobku zachodnioeuropejskiego, zwłaszcza koncepcje Nowego Wychowania, oraz amerykańskiego progresywizmu pedagogicznego).

Pozytywną cechą polskiego czasopiśmiennictwa tych lat było to, że prezentowana wiedza pedagogiczna nie miała charakteru indoktrynacyjnego. Nauka, ale też praktyka pedagogiczna tego okresu nie rościły sobie prawa do głoszenia prawdy „absolutnej”, czemu służyło publikowanie na łamach czasopism głosów dyskusyjnych, wymiany doświadczeń i poglądów w danych kwestiach, a także dokumentowanie stawianych tez poprzez publikowanie doniesień z praktyki nauczycieli pracujących w różnych typach szkół (obraz szkoły i jej problemów, realia pracy dydaktyczno-wychowawczej).

Pisma pedagogiczne okresu międzywojennego odgrywały także niezwykle ważną rolę w zakresie poradnictwa dydaktyczno-metodycznego, drukując m. in. wskazówki dotyczące wybranych zagadnień o charakterze wychowawczym i dydaktycznym. Owa pomoc metodyczna miała swe źródło w badaniach teoretycznych, ale stanowiła też wynik doświadczeń nauczycieli praktyków, którzy chętnie dzielili się nimi z innymi.

Ważną funkcją ówczesnego czasopiśmiennictwa była także jego rola informacyjna, polegająca głównie na przekazywaniu aktualnych informacji dotyczących wydarzeń edukacyjnych, ale także zaznajamiania z najnowszymi wydawnictwami, książkami, podręcznikami przydatnymi w pracy nauczyciela. Pisma pedagogiczne przekazywały także informacje o zjazdach, kongresach, konferencjach pedagogicznych czy oświatowych oraz o tym, co dotyczyło funkcjonowania systemu szkolnego – zmianach w przepisach, zasadach organizowania pracy szkoły, założeniach reform oświatowych itp.

Elastyczność treściowa periodyków okresu międzywojennego wyrażała się w szybkim reagowaniu na nowe zagadnienia pedagogiczno-dydaktyczne i była ważną właściwością czasopiśmiennictwa tego okresu. Utrzymywanie łączności z praktyką oświatową i dydaktyczno-wychowawczą służyło doskonaleniu warsztatu pracy nauczycieli, optymalizacji nauczania i wychowania, jak również stanowiło świadectwo „żywego” odbicia problematyki dydaktycznej w świadomości pedagogicznej ówczesnego nauczycielstwa. Realizowana była w ten sposób funkcja praktyczna dydaktyki jako nauki.

Czasopisma pedagogiczne przez informowanie o osiągnięciach z zakresu dydaktyki ogólnej i dydaktyk szczegółowych wprowadzały nauczycieli w problemy, które były ważne z punktu widzenia rozwoju tej dyscypliny naukowej. Popularyzowanie najnowszych opracowań naukowych przydatnych do modernizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, z jednej strony zwiększało efektywność podejmowanych wysiłków w dziedzinie kształcenia i wychowania. Z drugiej zaś strony literatura czasopiśmienna daje niejako obraz budowania podstaw teoretycznych i praktycznych dydaktyki jako nauki oraz stwarza sposobność prześledzenia jej rozwoju. Możliwość rekonstrukcji rzeczywistych poglądów, opinii na temat tak istotnych zagadnień, jak cele edukacyjne, proces nauczania – uczenia się, metody, formy i środki dydaktyczne itp. wiąże się z dynamiką rozwojową owej problematyki i jej, niejednokrotnie różnymi, interpretacjami.

Czasopiśmiennictwo pedagogiczne jest ważnym źródłem wiedzy w badaniach historyczno-oświatowych z tego też względu, że daje możliwość analizowania problematyki dydaktycznej w kontekście uwarunkowań społeczno-oświatowych i politycznych badanego okresu (makroskala) oraz w kategoriach mikroskali, pozwalając na ukazanie wewnątrzszkolnych problemów życia szkoły wraz z czynnikami warunkującymi realizację procesu dydaktyczno-wychowawczego na danym poziomie kształcenia czy w konkretnej placówce.

Analiza zawartości treści czasopism pedagogicznych pod kątem przydatności dla opisu i wyjaśniania problematyki dydaktycznej, w niniejszym opracowaniu będzie się ograniczała tylko do wybranych pism. Czasopismem, które należało do najbardziej popularnych czasopism pedagogicznych okresu międzywojennego, była „Praca Szkolna”, adresowana głównie do nauczycielstwa szkół powszechnych. Powołano je w roku 1922 i wychodziło nieprzerwanie przez 17 lat do końca roku szkolnego 1938/1939. Poświęcone było sprawom pedagogiczno-dydaktycznym związanym z praktyką szkolną. Początkowo wychodziło jako wkładka do „Głosu Nauczycielskiego” o objętości 8 stron, a od roku 1924 zwiększono objętość pisma i pojawiło się jako dodatek miesięczny do tego czasopisma.

Pierwszym redaktorem został Zygmunt Nowicki, który kierował pismem w latach 1922–1923. Natomiast od 1924 do 1932 r. redaktorem była dr Maria Librachowa. „Praca Szkolna” ulegała ewolucji zarówno pod względem programowym, merytorycznym, jak i pod względem objętości i szaty graficznej. S. Czajkowski wyróżnił dwa okresy w rozwoju pisma – lata 1922–1932 oraz od roku 1933 do 1939⁵. Do głównych zadań należało publikowanie artykułów i materiałów poruszających aktualne problemy wychowawcze i dydaktyczne pomocne nauczycielowi w realizowaniu nowoczesnych idei szkoły twórczej, szkoły pracy i in. Przyjęto założenie, iż oblicze szkoły kształtuje przede wszystkim nauczyciel, stąd też należy wyposażyć go w wiedzę na temat najnowszych zdobyczy naukowych z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki.

Szczególnie za czasów redaktorstwa M. Librachowej pismo wiele miejsca przeznaczało na omawianie zagadnień z zakresu psychologii wychowawczej, zapoznawało nauczycieli ze współczesnymi kierunkami w psychologii, zamieszczało artykuły i omówienia najnowszej literatury psychologicznej. Podkreślano w ten sposób przydatność wiedzy psychologicznej dla warsztatu pracy nauczyciela, jak również uwidaczniano związki psychologii z teorią nauczania – uczenia się. Dla rozumienia procesu dydaktycznego szczególne znaczenie miały artykuły dotyczące organizacji nauczania. Przykładowo publikowano treści odnoszące się do problematyki błędów w nauczaniu (1922), roli i znaczenia wycieczek (1923, 1927, 1930), roli ogrodów szkolnych i ogródków botanicznych, problemu drugoroczności i jej przyczyn (1930, 1932), a także znaczenia czasopism młodzieżowych w nauczaniu szkolnym.

⁵ S. Czajkowski, „Praca Szkolna” (1922–1950), „Ruch Pedagogiczny” 1965, nr 5–6, s. 56–67.

Na łamach pisma poruszano również ważne zagadnienia metodyczne, dotyczące nauczania przedmiotów humanistycznych, takich jak język polski i historia oraz zagadnień organizacji pracy w klasach łączonych. Ponadto zamieszczano również przykłady scenariuszy zajęć z ciekawymi rozwiązaniami dydaktyczno-metodycznymi (1927).

„Praca Szkolna” wzięła także żywy udział w dyskusji nad programem nauczania (np. M. Librachowa, *Uwagi na temat reformy programów szkolnych* – 1929). Łączność praktyki z teorią zapewniały doniesienia z doświadczeń nauczycieli – praktyków. Redakcja zwracała się do czytelników z apelami o dzielenie się swoimi obserwacjami. Drukowano np. sprawozdania z przeprowadzonych lekcji, opisy metod i środków dydaktycznych, stosowane pomoce dydaktyczne, analizowano wycieczki szkolne pod kątem działań wychowawczych i dydaktycznych, przedstawiano badania nad dzieckiem w szkole i jego osiągnięciami. Wydaje się, że zakres poruszanej problematyki ilustruje w jakimś stopniu ówczesną myśl dydaktyczną oraz wskazuje na recepcję głównych idei Nowego Wychowania, a w szczególności np. planu daltońskiego, metody projektów, nauczania zespołowego i in.

W 1923 r. w dziale Sprawozdania, ukazała się recenzja i omówienie znaczącej w rozwoju polskiej dydaktyki pracy B. Nawroczyńskiego *Uczeń i klasa*. W „Pracy Szkolnej” dokonywany był także przegląd czasopism pedagogicznych krajowych i zagranicznych oraz informowano o ważniejszych zjazdach, konferencjach, wystawach związanych z pracą dydaktyczno-wychowawczą w szkole. „Pracę Szkolną” w latach 1922–1932

charakteryzowało przede wszystkim to, że nie była i nie chciała być poradnikiem praktyczno-metodycznym, a stawiała sobie cele szersze [...]. Pomagając nauczycielowi w jego pracy, równocześnie pragnęła pogłębiać jego wiedzę pedagogiczną i rozszerzać jego horyzonty. Stykając nauczyciela z aktualnymi kierunkami w pedagogice, zachęcała do samodzielnych prób własnych⁶.

W okresie tym dominowało przyswajanie i popularyzowanie teorii i praktyki pedagogicznej obcej, co świadczy o zakresie orientacji i poszukiwań teoretycznych oraz praktycznych w dydaktyce.

Od 1933 r. „Praca Szkolna” stała się „Organem Wydziału Pedagogicznego Związku Nauczycielstwa Polskiego” i poświęcona została praktyce wychowania i nauczania w szkole powszechnej. Redaktorami kolejno byli Benedykt Kubski (przewodniczący Wydziału Pedagogicznego), Aleksander Litwin i Kazimierz Staszewski, a od roku 1935/1936 do 1939 Stanisław Wiącek. Pismo w tym okresie przyjęło zdecydowanie praktyczny charakter, a głównym zagadnieniem poruszonym na jego łamach była sprawa programów nauczania i ich realizacja po reformie z 1932 r. Z punktu widzenia kształtowania się podstaw teoretycznych dydaktyki ogólnej, ważne okazać się mogą artykuły dotyczące zasad

⁶ Tamże, s. 62.

i kryteriów doboru treści kształcenia, z których wyróżniały się np. opracowania: J. Kuchty, analizujące psychologiczne podstawy nowych programów, K. Greba, pokazujące jak czytać nowe programy (w latach 1933–1934), a także te dotyczące poruszanych przez wielu autorów problemów związanych z realizacją programu w szkole powszechnej klas I, III, IV, VI, VII w latach 1933/1934, 1934/1935, 1935/1936⁷.

Od roku 1935/1936 w „Pracy Szkolnej” pojawiły się dwa nowe działy. Pierwszym był „Poradnik samokształceniowy”, gdzie poruszano tematykę z zakresu samokształcenia, obejmującą wskazówki odnoszące się do techniki pracy umysłowej. Drugi dział otrzymał nazwę „Kierownik szkoły” i dotyczył problemów dydaktycznych związanych z prowadzeniem arkuszy spostrzeżeń i hospitacji zajęć szkolnych⁸.

Najstarszym pismem Związku Nauczycielstwa Polskiego był „Ruch Pedagogiczny”, który wychodził w Krakowie od roku 1912 pod redakcją H. Rowida, a od roku 1933/1934 r. ukazywać się zaczął w Warszawie. Redaktorami do 1939 r. byli kolejno B. Kubski, M. Odrzywolski, H. Heftmanowa (Kowalewska) i A. Jakiel⁹. Długoletni redaktor „Ruchu Pedagogicznego” H. Rowid postanowił zamieszczać w piśmie artykuły z pedagogii, pedagogiki eksperymentalnej i psychologii dziecka, jak również wiadomości z zakresu historii wychowania i najnowszych osiągnięć z teorii wychowania i nauczania. Od roku 1918 „Ruch Pedagogiczny” był centralnym organem Związku Nauczycielstwa Polskich Szkół Powszechnych (powstał on ze zjednoczenia Związku Polskiego Nauczycielstwa Ludowego w Galicji i Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskich Szkół Początkowych w Królestwie Polskim)¹⁰. W roku 1925 czasopismo zostało podporządkowane Sekcji Kształcenia Nauczycieli przy Zarządzie Głównym Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, a od 1930 r. przekształciło się w organ Wydziału Pedagogicznego Związku¹¹.

W „Ruchu Pedagogicznym” swoje rozprawy i artykuły zamieszczali tacy wybitni pedagodzy, jak J. W. Dawid, H. Rowid, A. Szycówna, M. Falski, J. Mirski, M. Odrzywolski, H. Radlińska, J. Joteyko, M. Lipska-Librachowa, Z. Mysłakowski i inni, co miało istotne znaczenie dla kształtowania się podstaw teoretycznych pedagogiki i dydaktyki.

⁷ Tamże, s. 64.

⁸ Tamże, s. 56–67.

⁹ Por. W. Wojtyński, *Ruch Pedagogiczny od swego powstania w roku 1912 do chwili obecnej*, „Ruch Pedagogiczny” 1965, nr 5/6, s. 19.

¹⁰ Tamże, s. 21.

¹¹ H. Raczek, *Idea „Nowego wychowania” na lamach „Ruchu Pedagogicznego”*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. XIV, *Pedagogika Nowego Wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku Podstawowe przejawy i współczesne odniesienia*, red. A. Meissner, Cz. Majorek, Rzeszów 2000, s. 206.

W latach dwudziestych i trzydziestych „Ruch Pedagogiczny” więcej miejsca poświęcał sprawom wychowania i nauczania z punktu widzenia potrzeb polskiej szkoły (cele i metody pracy, programy nauczania) i nauczyciela (osobowość nauczyciela, jego kształcenie i doksztalcanie). Wśród autorów, którzy opublikowali najwięcej artykułów na te tematy, wymienić można H. Rowidę, Z. Mysłakowskiego, A. Jakiela, M. Grzegorzewską, I. Szaniawskiego. Popularyzowano także najnowsze prądy w psychologii i pedagogice oraz w szkolnictwie zachodnim. Tych kwestii dotyczyły artykuły J. Mirskiego, H. Rowida, M. Sekrety, które mogły stanowić odniesienie do podstaw teoretycznych procesu kształcenia. Poruszano również zagadnienia z zakresu pedagogiki kultury i pedagogiki społecznej, które rzutowały na nowoczesne widzenie kwestii dydaktycznych. Najbardziej wartościowe publikacje dotyczące tych problemów wyszły spod pióra S. Hessena, B. Nawroczyńskiego i B. Suchodolskiego¹².

Kolejnym czasopiśmie pedagogicznym odgrywającym istotną rolę w funkcjonowaniu polskiej szkoły było pismo „Oświata i Wychowanie”, które, jako dwumiesięcznik, wychodziło od roku 1929, zaś od 1930 r. ukazywało się w cyklu miesięcznym. Było to czasopismo wydawane nakładem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przez 10 lat (1929–1939). Drukowano dziesięć numerów rocznie, poza miesiącami wakacyjnymi (tj. lipiec–sierpień). Redaktorami kolejno byli Bolesław Kielski, Hugo Kaufman, Aleksander Kawałkowski i Eugeniusz Zdrojewski.

Czasopismo stało się płaszczyzną wymiany poglądów władz oświatowych wszystkich instancji oraz naukowców i nauczycieli praktyków. Jego tematyka prezentowana była w kilku działach. Istotny był dział informacyjny, przekazujący dane dotyczące działalności i rozporządzeń MWRiOP oraz aktualne postanowienia i zamiary władzy państwowej z zakresu polityki oświatowej. Obok spraw aktualnych dotyczących szkoły jako instytucji, „Oświata i Wychowanie” miała dział „Rozprawy i artykuły”, w którym przedstawiano zagadnienia pedagogiczne, wychowawcze, dydaktyczne, w tym także doniesienia z doświadczeń i eksperymentów dydaktyczno-wychowawczych przeprowadzanych w różnego typu szkołach, jak również z obszaru oświaty pozaszkolnej. Interesującym działem były „Aktualności i sprawozdania”, zawierające informacje o wydawnictwach i czasopiśmie pedagogicznych, w tym szczególnie ważne sprawozdania z udziału polskich pedagogów w kongresach i zjazdach pedagogicznych.

Na łamach „Oświaty i Wychowania” swoje artykuły drukowali: K. Sońnicki, *Uwagi nad „metodą projektów” w nauczaniu J. A. Stevensona* (1931), *Uczenie się pod kierunkiem* (1932), *Jak studiować dzieło pedagogiczne?* (1932), R. Taubenszlag, *O zmianę organizacji programu i metody nauczania szkoły średniej ogólnokształcącej* (1931), M. Dzierzbicka, *Nauczyciel i radio; Radio*

¹² Por. W. Wojtyński, *Ruch Pedagogiczny...*, s. 19–32.

dla celów nauczania i wychowania społecznego (1931), M. Grzywak-Kaczyńska, *Prace psychologiczne na terenie warszawskich szkół powszechnych* (1930), *Zużytkowanie psychologii dla celów szkolnych* (1931), J. Mirski, *Z propagandy polskiej myśli wychowawczej za granicą* (1930), S. Baley, *Badania testowe i zastosowanie metody psychoanalitycznej na terenie szkół polskich* (1930), A. Oderfeldówna, *Oświata i muzea* (1930), a także tacy uczeni, jak J. Chałasiński czy B. Suchodolski. Pismo to angażowało się w stworzenie płaszczyzny do dyskusji nad ideałami wychowania i programem pracy wychowawczej w duchu obywatelsko-społecznym i państwowym¹³. Niemniej jednak w wielu artykułach znajdujemy interesujące przykłady odniesień do problematyki dydaktycznej.

Ważną dla nauczycieli polskich okresu międzywojennego rolę odgrywał także „Przyjaciel Szkoły”. Było to czasopismo ogólnopedagogiczne, wychodzące w latach 1912–1939, wydawane w Poznaniu jako „dwutygodnik nauczycielstwa polskiego”. Jego wydawcą i redaktorem był Leonard Borkowski. W latach 1930–1931 „Przyjaciel Szkoły” zawierał dodatek „Nowości Pedagogiczne. Przegląd Bibliograficzny”¹⁴. Szczegółowa analiza zawartości owego pisma pokazuje złożoność i wielowątkowość problematyki dydaktycznej poruszanej przez reprezentantów pedagogiki, jak również nauczycieli praktyków. Przykładowa tematyka podejmowana w piśmie wiązała się z ogólnopedagogicznymi publikacjami takich autorów, jak: K. Gogulski, *Zainteresowanie a nauczanie* (1928, nr 19), L. Bandura, *Współczesne kierunki pedagogiczne* (1930), *Współczesne kierunki nauczania historii* (1931), *Jak badać za pomocą testów wyniki nauczania historii* (1936), *Praca grupowa w szkole jako środek nauczania i wychowania* (1935), F. Kulański, *Zasięg pedagogiki eksperymentalnej* (1934), *O programach nauki w szkole powszechnej drugiego stopnia* (1936), *Podstawy psychologiczne programów ministerialnych dla szkół powszechnych* (1936), S. Nowaczyk, *Radio w szkole* (1936), W. M. Kozłowski, *Pojęcie wykształcenia a szkoła* (1934), I. Stein, *Nowa polska dydaktyka* (1930).

Gdyby spojrzeć na poszczególne problemy szczegółowe – widać, że występowało ich wiele, a szereg z nich miało charakter kwestii metodycznych. Publikacje tego typu były autorstwa M. Pękalskiego, J. Menzela, J. Czarneckiego – *Problemy drugoroczności* (1935), J. Sokołowskiego, *Ocena ucznia w szkole powszechnej* (1935), J. Mastalerza, *Badanie wyników nauczania* (1935), J. Kulpy, *Badanie wyników nauczania z historii* (1935), J. Milenkiewicz, *Badanie wyników nauczania języka polskiego w klasie I* (1935/1936), M. Librachowej, *W sprawie drugoroczności* (1931). Podobnie jak inne czasopisma pedagogiczne

¹³ Por. K. Jakubiak, *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza Sanacji*, Bydgoszcz 1994, s. 79 i n.

¹⁴ Por. S. Możdżeń, J. Musiał, *Bibliografia polskich czasopism pedagogicznych (do 1979)*, Kielce 1981, s. 161.

tego okresu, „Przyjaciel Szkoły” drukował recenzje prac psychologicznych i pedagogicznych oraz doniesienia popularnonaukowe i naukowe, a także streszczenia dzieł zagranicznych autorów.

Na kształtowanie się podstaw teoretycznych dydaktyki polskiej okresu międzywojennego istotny wpływ miała pedagogika kultury reprezentowana przez takich pedagogów, jak S. Hessen, B. Nawroczyński i B. Suchodolski. Głównym czasopismem, które było swego rodzaju forum dla prezentacji tej orientacji pedagogicznej, była „Kultura i Wychowanie”. Pismo wydawał Związek Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, a ukazywało się w Warszawie w latach 1933–1939. W sumie wydano sześć tomów, z których szczególnie przydatny może się okazać czwarty rocznik (z roku 1936/1937), poświęcony problematyce kształcenia ogólnego. Interesująca z punktu widzenia dydaktyki jest tu szczególnie rozprawa S. Hessena pt. *Idea ogólnego wykształcenia w szkolnictwie i pedagogice XIX stulecia*. Poza tym w piśmie znalazły się rozprawy B. Suchodolskiego, F. Znanickiego, B. Nawroczyńskiego dotyczące szeroko pojmowanych podstaw humanistycznego kształcenia¹⁵.

Czasopismo „Kultura i Wychowanie”, jak pisze I. Wojnar, „stanowiło wyraz postaw i dążeń tej grupy polskich humanistów, która reprezentowała jednocześnie zaufanie do wysublimowanych tradycji polskiej kultury i szerokie otwarcie ku przyszłości świata”¹⁶.

Publikowane w różnych czasopismach pedagogicznych okresu międzywojennego artykuły obejmują dość bogaty obszar treści edukacyjnych i mają zróżnicowaną wartość pod względem erudycji teoretyczno-pedagogicznej, jak również różną przydatność do analizy w kontekście problematyki dydaktycznej. Poruszano w nich zagadnienia związane z wymianą doświadczeń, prezentowano wyniki eksperymentów i nowatorskich rozwiązań metodyczno-organizacyjnych w szkołach różnego typu. Dużym zainteresowaniem czytelników cieszyła się problematyka efektywności pracy ucznia i nauczyciela oraz relacji psychologiczno-pedagogicznych pomiędzy uczniem i nauczycielem.

Istotne były poruszane zagadnienia pedeutologiczne, a wśród nich dotyczące cech osobowościowych nauczyciela, kwestie etyki nauczycielskiej, roli i kompetencji dydaktycznych nauczyciela. Z osobą nauczyciela – pedagoga wprost wiązała się problematyka dotycząca programów i planów nauczania i wychowania, szczególnie w kontekście zakresu treści, kryteriów doboru treści, wzajemnych relacji oraz przykładowych opracowań.

Uznać niewątpliwie należy, że czasopiśmiennictwo pedagogiczne Drugiej Rzeczypospolitej wniosło znaczący wkład w rozwój polskiej dydaktyki tego okresu. Popularyzowano szereg problemów, a w szczególności kwestie metod,

¹⁵ Por. I. Wojnar, *Z tradycji polskiej pedagogiki kultury*, „Kultura i Wychowanie – kwartalnik 1933–1939”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1998, nr 3–4, s. 161–167.

¹⁶ Tamże, s. 167.

zasad i form procesu dydaktycznego, jednocześnie odwołując się do najnowszych zdobyczy nauk psychologicznych (psychologia strukturalna, psychoanaliza, psychologia humanistyczna, psychologia behawioralna). Wiele artykułów poświęconych było samemu procesowi nauczania i uczenia się oraz jego przebiegowi tudzież uwarunkowaniom i efektywności.

Wśród tematyki artykułów jedno z czołowych miejsc zajmowały zagadnienia diagnozowania i oceniania ucznia pod kątem zwiększenia efektywności procesu dydaktycznego, a wymiana informacji na poziomie wyników doświadczeń praktycznych miała charakter dominujący. W zakresie problemów dydaktycznych istotne miejsce zajmowała kwestia podręczników szkolnych, ich funkcje i rola w kształceniu oraz znaczenie innych pomocy i środków dydaktycznych, ważnych w procesie nauczania. Nie zanedbywano także problematyki samokształcenia w ogóle oraz w odniesieniu do profesji nauczycielskiej. Przedmiotem wielu artykułów były funkcje szkoły, ze szczególnym eksponowaniem funkcji wychowawczej, społecznej oraz możliwości współpracy ze środowiskiem rodzinnym, co stanowi zawsze swego rodzaju ukierunkowanie jednostkowych działań dydaktycznych bądź wychowawczych.